ПРИСЪЖДАНЕ НА ДОКТОРСКА НАУЧНА СТЕПЕН ПО ФИЗИКА В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ ДО 1950 Г.

А. Ваврек, Г. Камишева, ИФТТ - БАН

В развитието на висшето образование по физика в Софийския университет до средата на нашия век могат да бъдат разграничени три периода. Първият започва през 1889 г., когато в новооткритото Физико-математическо отделение на Висшето училище в София е въведен университетски курс по експериментална физика. През този период във Висшето училище, а по-късно и в Софийския университет се изучава една обща специалност математика и физика. С разделянето на двете специалности през 1920 г. [1] започва вторият период в развитието на висшето образование по физика в България. Третият период е свързан с изработения в средата на 1928 г. правилник за академичен изпит във Физико-математическия факултет на Софийския университет за присъждане на научната степен доктор по физическите науки. Целта на тази работа е да представи подробно този правилник. Смятаме, че в настоящия момент, когато в България най-активно се обсъждат проекти за нов закон за научните степени и звания, това е особено интересно.

За пръв път понятието *академичен изпит* се въвежда в България с Правилника на Висшето училище в София от 1896 г. [2] Според този правилник обаче положилите академичен изпит получават "званието" *магистър*. Същото звание може да бъде получено и след полагане на държавен изпит. Изискванията за академичен изпит се определят "според исканията на самото училище за познания по една специалност", докато държавният изпит "е нагоден според исканията на държавата за различни служебни звания" и успешното му полагане дава право за заемане на държавна служба.

През 1904 г. Висшето училище в София е "преименувано и преуредено" в Български университет "Братя Евлогий и Христо Георгиеви от Карлово". С член 48 на първия Закон за Университета, приет на 22 януари 1904 г., се въвеждат два вида изпити - *университет-ски* след четвърти и осми семестър и *академичен* - "за добиване на *учена степен доктор*". [3] Законът постановява, че "подробностите на тези изпити се определят с особен правилник". Подготовката на такъв правилник всъщност започва още преди приемането на закона. На 23 декември 1903 г. ректорът на университета се обръща към съвета на Физико-математическия факултет с искане да избере свой представител в комисия, създадена от Академичния съвет да изработи проект за правилник за академичен изпит. Факултетният съвет избира за свой представител професора по химия Пенчо Райков. [4] Правилникът обаче не е изработен. Опитите за неговото създаване са подновени години по-късно.

Откриването към Софийския университет на Медицинския факултет, а по-късно и на Ветеринарно-медицинския факултет, налага изработването на наредби за дипломите и реда на докторския изпит в тези факултети. Във връзка с това и в Юридическия факултет е повдигнат въпросът за “добиване на учена степен доктор”. Новите условия налагат да се изработят отделни правилници за академичен изпит в различните факултети, а не общ университетски правилник, както се е предвиждало по-рано. На 9 юли 1920 г. Академичният съвет възлага въпроса на комисия, състояща се от представители на съответните факултети. [5] На 6 ноември 1920 г. въпросът за условията за полагането на докторски изпит в университета отново е повдигнат. Академичният съвет решава “отделните факултети да изработят своите условия, които ще бъдат след това обсъдени” [6]. На 2 февруари 1921 г. деканът на Медицинския факултет докладва как техният факултет смята да нареди дипломите и реда на докторския изпит. Академичният съвет решава “да се предаде въпроса на една комисия”, включваща М. Арнаудов, С. Бобчев и деканите на факултетите, която да проучи основно въпроса. [7]

Силен стимул за създаване на правилниците за академичен изпит в Университета са измененията в Закона за народното просвещение, направени през 1924 г. [8]. С тези изменения се уреждат окончателно двата медицински факултета на университета, за които се въвежда задължително полагане на академичен изпит. Според член 319 от изменения закон пълният курс в Медицинския факултет се определя на 12 семестъра, “включително за докторат и стаж”. Член 322 изисква от завършващите тези факултети да са получили титлата *доктор по медицина* или *доктор по ветеринарна медицина*, за да добият право на практика в страната, “ако са български поданици”.

В края на 1926 г. изработването на правилник за академичните изпити навлиза в своя последен стадий. На 15 декември 1926 г. въпросът за пореден път е предаден за разглеждане на комисията от деканите [9]. На 30 март 1927 г. е определена датата 6 април 1927 г., на която комисията “да се събере на заседание, за да прегледа пригответените проекто-правилници за докторските изпити и да ги унифицира по отношение на общите принципи” [10]. На 13 април 1927 г. е приет проекто-правилникът за докторски изпит в Историко-филологическия факултет, на 19 април 1927 г. - проекто-правилникът за докторски изпит във Физико-математическия факултет, а на 7 май 1927 г. са приети проекто-правилниците за академичните изпити в Юридическия, Медицинския, Аграрно-лесовъдния, Богословския и Ветеринарно-медицинския факултет на университета. След приемането им Академичният съвет назначава поредната комисия, състояща се от деканите и един представител на Историко-филологическия факултет, която да прегледа проекто-правилниците, като ги унифицира и коригира стилно. Остава да се изработи общо за всички факултети параграф за присъждане от университета на почетен докторат (*doctor honoris causa*) [11]. “Стореното от комисията по уеднаквяването на одобрените по принцип факултетски правилници за докторския изпит” е доклад-

вано в академичния съвет на 2 юли 1927 г. Въпросът обаче е отложен за началото на следващата учебна година. След още няколко отлагания правилниците за докторски изпит са приети от Академичния съвет в окончателна форма на 25 януари 1928 г. с протокол 15, точка 10. [12] Ето пълният текст на *Правилника за докторски изпит за Физико-математическия факултет*:

§ 1. При физико-математическия факултет се прави академически изпит за получаване на учена степен доктор.

§ 2. До академически изпит се допускат лица, които са свършили физико-математическия факултет на университета или чужди съответен факултет.

§ 3. Преди да се яви на изпит всеки кандидат е длъжен да прекара на специални занятия две (2) полугодия при оная специалност, към която припада дисертацията му.

Забележка. Кандидати могат да бъдат и асистентите от факултета, но за тях срокът за изработване на дисертацията е четири (4) полугодия.

§ 4. Кандидатите за академически изпит представят научен труд върху тема, зададена или одобрена от надлежния преподавател.

§ 5. Академическият изпит обхваща:

- а) разискване върху дисертацията и
- б) устно изложение на зададена тема, определена от факултетския съвет по доклад на преподавател от същата специалност, но не и от същата катедра, към която се отнася дисертацията.

За подготовката на темата за устния изпит кандидатът разполага с два месеца срок.

§ 6. Академическият изпит се произвежда от комисия, назначена от факултетския съвет и състояща се от: декана или продекана на факултета, като председател, и от двамата преподаватели, от които един е наблюдавал научната работа на кандидата, а другия е задал темата за устния изпит.

§ 7. Факултетският съвет приема или отхвърля дисертацията с тайно гласуване.

§ 8. Устният изпит трае до три (3) часа и се произвежда през учебно време. На устния изпит могат да присъствуват преподаватели, асистенти и студенти от факултета.

§ 9. Пропадналият на устен изпит кандидат може да се яви повторно най-рано след шест (6) месеца, след което, ако пропадне, губи правото да се явява на академически изпит.

§ 10. Положилите успешно академически изпит задължително напечатват дисертацията си на български език, с обширно резюме на един чужд език (френски, немски, английски), а по предложение на преподавателя и одобрението на факултетския съвет може да се приеме цялата работа да бъде напечатана на един от гореказаните чужди езици.

Забележка. Предварително при това кандидатът е длъжен да представи дисертацията си на членовете на изпитната комисия, написана на пишуща машина

или напечатана.

§ 11. След като напечата дисертацията си и като депозира в университета 200 екземпляра, кандидатът получава титлата “доктор” с съответния диплом, в който успеха се отбелязва с “отличие” или с “успех”.

Забележка. В официалния отдел на годишника се дава гласност на получените дипломи, както и на съответните дисертации.

§ 12. Според специалността, кандидатът получава титлата доктор по математическите, по физическите, по химическите или по естествените науки.

§ 13. За допускане до академически изпит кандидатът внася такса, която се определя и разпределя от академическия съвет.

§ 14. На лица с особни заслуги към българската наука или българския народ, по предложение на факултетския съвет и с одобрение на Академическия съвет, се дава докторската титла *honoris causa*.” [12]

След приемането на правилниците за академични изпити в Софийския университет остава да бъде решен и въпросът кой следва да утвърди тези правилници, за да влязат те в сила. На 28 март 1928 г. по предложение на Юридическия факултет Академичният съвет обсъжда въпроса, кои университетски правилници подлежат на утвърждаване от Министерството на народното просвещение, и кои - не. След проучване, на 9 май 1928 г. Академичният съвет с протокол 27 приема предложението на Юридическия факултет министерството да утвърждава само онези правилници, които се отнасят до персонала и издръжката на университета. “Ония правилници пък, които се отнасят до материи от чисто научно-педагогически характер - гласи решението, - не подлежат на утвърждение.” [13].

Правилниците за академични изпити влизат в сила от 1 юли 1928 г. с решение на Академичния съвет от 27 юни, протокол 33. Три години по-късно, на 10 юни 1931 г. Академическият съвет одобрява предложението на Физико-математическия факултет за изменение на четвърти и шести параграф от правилника. Новият текст е следният:

“§ 4. Кандидатите за академически изпит представят научен труд върху тема, зададена от надлежния преподавател и одобрена от него и от друг преподавател от същата или сродна катедра.

§ 6. Академическият изпит се произвежда от комисия, назначена от факултетския съвет и състояща се от декана или продекана на факултета, като председател, и от трима преподаватели, от които двамата са одобрили дисертацията, а третият е задал устната тема. Оценката на устния изпит се прави от тримата преподаватели.” [14]

Решено е, освен това, “материалите, въз основа на които се изработват дисертациите, да остават впоследствие като имот на съответните институти, а изпитното възнаграждение при докторските изпити да се поделва между всички участващи в комисията.” [15]

През 1947 г. в България са приети два нови закона: Закон за висшето обра-

зование [16] и Закон за Българската академия на науките [17]. С тези закони във висшите учебни заведения в България и в Българската академия на науките се въвеждат две нови научни степени (по съветски образец) - кандидат на науките и доктор на науките. Предвижда се във висшите училища и БАН да бъдат разкрити конкурсни места с държавна стипендия за подготовка на кандидатски дисертации, т.н. аспирантура. За пръв път в закона се въвежда изискването "На конкурс за професор се допускат само лица, които имат учена степен "доктор" на съответните науки, а на конкурс за доцент - които имат учената степен "кандидат" на съответните науки." [18] Законът за висшето образование предвижда двегодишен срок, през който заварените докторанти могат да завършат докторските си работи и да получат научната степен "доктор" по предишния ред. Поради тази причина новата система от научни степени влиза в сила от 1950 г.

Десет млади български физици са докторанти по физика във Физико-математическия факултет на Софийския университет до 1950 г. Това са Любомир Кръстанов, Емил Джаков и Димитър Бакалов (започнали докторантура през 1931 г.), Разум Андрейчин (1933 г.), Стефан Стефанов и Христо Я. Христов (1938 г.), Бончо Беленски (1939 г.), Виктор Врански (1941 г.), Александър Раев (годината на започване не е отбелязана) и Малина Малчева (1946 г.). Научна степен доктор по физика обаче получават само четирима - Л. Кръстанов, Р. Андрейчин, В. Врански и М. Малчева. По различни причини останалите не стигат до академичен изпит. [19, 20] В същото време общият брой на българите, получили докторска степен в областта на физическите науки в чужбина до 1950 г. е 34, от които 16 души до 1928 г. [21] Кратък анализ на разпределението на тези докторанти по теми и страни е вече направен. [22]

Литература

- [1] Камишева, Г. Как се стига до създаване на самостоятелна специалност физика в Софийския университет. Светът на физиката, 2 (1992) 104 - 109. [2] ДВ, бр. 241/01.11.1896 г. [3] ДВ, бр. 19, 26.01.1904 г. [4] СГОДА, ф. 994к, оп. 13, а.е. 13, л. 93. [5] СГОДА, ф. 994к, оп. 2, а.е. 13, л. 233. [6] Пак там, л. 257. [7] Пак там, л. 288. [8] ДВ, бр. 108, 14.08.1924 г. [9] СГОДА, ф. 994к, оп. 13, а.е. 1, л. 37. [10] Пак там, л. 77. [11] Пак там, л. 89. [12] СГОДА, ф. 994к, оп. 13, а.е. 2, л. 67гр.-68гр. [13] СГОДА, ф. 994к, оп. 13, а.е. 2, л. 66 - 130. *01 - 07.1928 г.) [14] Год. на СУ за 1930-1931 г., Официален раздел, С. 1931. [15] Пак там. [16] ДВ бр. 40/19.02.1947 г. [17] ДВ бр. 153/5.07.1947 г. [18] ДВ бр. 40/19.02.1947, чл. 18. [19] СГОДА, ф. 994к, оп. 13, а.е. 2"с"; [20] Станишева, Л., С., Шопова. Библиография на дисертациите, защитени в България. 1929-1964. Универ. библ., С. 1969 г. [21] Дисертации, защитени в чужбина от българи. 1878-1968. Библиографски указател, НБКМ, С. 1975, с. 68. [22] Vavrek, A., G. Kamisheva. The Doctors in Physical Sciences in Bulgaria (1842-1950). To appear in: Proc. Suppl. of Balkan Phys. Lett., vol.5 (1997). ■